

Jacek Potocki

PRZEMIANY SIECI SCHRONISK WYSOKOGÓRSKICH W KARKONOSZACH

WSTĘP

Obiekty noclegowe należą do najważniejszych elementów zagospodarowania turystycznego. Wśród nich szczególnie miejsce zajmują schroniska i hotele górskie położone w górach poza obrębem miejscowości. Obiekty te mają decydujący wpływ na dostępność gór – przede wszystkim dla turystyki pieszej, narciarskiej, a obecnie coraz częściej także rowerowej. Jednym z obszarów o znacznej koncentracji schronisk i hoteli górskich są Karkonosze – najwyższe pasmo Sudetów położone na polsko-czeskim pograniczu. Schroniska zlokalizowane są praktycznie we wszystkich częściach tego pasma, przy czym część z nich to obiekty stare i wyeksploatowane, a przez to niejednokrotnie uciążliwe dla środowiska (Mazurski 1998). Funkcjonowanie przestarzałych obiektów stwarza tym większe problemy, że Karkonosze to obszar cenny przyrodniczo, który po obu stronach granicy państw objęty jest najwyższą formą ochrony jako park narodowy.

W kontekście ochrony środowiska w Karkonoszach na szczególną uwagę zasługują obiekty wysokogórskie, za które w niniejszym artykule uważa się schroniska położone powyżej górnej granicy lasu lub bezpośrednio przy niej. To szczególne ich znaczenie wynika z faktu, że Karkonosze są jedynym pasmem górskim w obrębie średniogórza europejskiego, w którym na znacznym obszarze występuje strefa subalpejska i alpejska, a tworzące ją ekosystemy należą do najcenniejszych i unikatowych w skali kontynentu (Soukupová i in. 1995). Jednocześnie ekosystemy subalpejskie i alpejskie, mające w Karkonoszach charakter reliktowy, jako pozostałości po okresie peryglacjalnym, należą do najbardziej podatnych na uszkodzenie, dlatego są objęte najwyższym reżimem ochronnym – po stronie polskiej jako strefa ochrony ścisłej Karkonoskiego Parku Narodowego, po stronie czeskiej zaś jako I strefa Krkonošskiego národního parku.

SCHRONISKA KARKONOSKIE PRZED II WOJNĄ ŚWIATOWĄ

Karkonosze są jednym z najpopularniejszych regionów turystycznych w Europie Środkowej. Ilość turystów odwiedzających je w ciągu roku na przełomie XX/XXI w. szacowano na ok. 7-8 mln (Štursa 2003). Turystyka ma tutaj bogate i długie tradycje, jej początki bowiem sięgają 2 połowy XVII w., kiedy to rozpoczął się ruch pielgrzymkowy do kaplicy św. Wawrzyńca na szczycie Śnieżki. Rozwojowi turystyki sprzyjał szereg czynników, wśród których istotną rolę odegrało silne „ucywilizowanie” Karkonoszy dzięki intensywnie rozwijającej się od XVII w. gospodarce pasterskiej (Steć, Walczak 1962). Według obliczeń T. Lokvenca (1978) w szczytowym okresie jej rozwoju na przełomie XVIII/XIX w. w Karkonoszach znajdowało się ok. 2000 bud pasterskich, obecnych nawet powyżej górnej granicy lasu. Budy te udzielały schronienia pierwszym turystom, przy czym ta ich nowa funkcja na większą skalę najwcześniej zaczęła się rozwijać w Budzie Samuela¹, udzielającej gościny wędrowcom udającym się z Karpacza, Miłkowa lub Sosnówki na Śnieżkę (Kincel 1973).

Oblicze gospodarcze Sudetów w XIX w. uległo istotnym przeobrażeniom. Intensywny rozwój sudeckiego okręgu przemysłowego spowodował, że w podgórskich miejscowościach powstawały liczne zakłady, dające zatrudnienie mieszkańcom gór. Zakłady te reprezentowały przede wszystkim branżę tekstylną, papierniczą i szklarską. Jednocześnie Karkonosze zaczęły odgrywać ważną rolę jako region turystyczny, zwłaszcza po doprowadzeniu do ich podnóży linii kolejowych, które zaczęto budować na tym terenie w latach 60 XIX wieku (Potocki 2004).

Rozwój przemysłu i turystyki spowodowały, że stopniowo malało znaczenie rolnictwa, w tym zwłaszcza pasterstwa w najwyższych partiach gór, gdzie jego opłacalność była niewielka. W tej sytuacji część obiektów służących gospodarce hodowlanej likwidowano, część zaś stopniowo przekształcano w obiekty turystyczne. Zarazem zwiększająca się ilość turystów odwiedzających Karkonosze spowodowała, że zaczęto specjalnie dla nich wznosić zupełnie nowe obiekty. Większość z nich powstawała w obrębie miejscowości, były jednak i takie, które lokalizowano w miejscach wcześniej niezagospodarowanych, przy czym proces ten zaznaczył się także w najwyższych partiach gór. Pierwszym obiektem wysokogórskim od początku istnienia przeznaczonym dla obsługi gości stało się schronisko nad Śnieżnymi Kotłami zbudowane w 1837 roku, a potem kilkakrotnie rozbudowywane.

Rozbudowa bazy turystycznej nabrała rozmachu w dwóch ostatnich dziesięcioleciach XIX w., kiedy to ruch turystyczny zaczął przybierać masowe rozmiary.

¹ Dawna Buda Samuela (później od nazwisk kolejnych właścicieli zwana Buda Daniela i Buda Hampla) jest typowym przykładem stopniowego przekształcania się gospodarstwa w obiekt turystyczny. Obecnie w tym miejscu znajduje się schronisko Strzecha Akademicka.

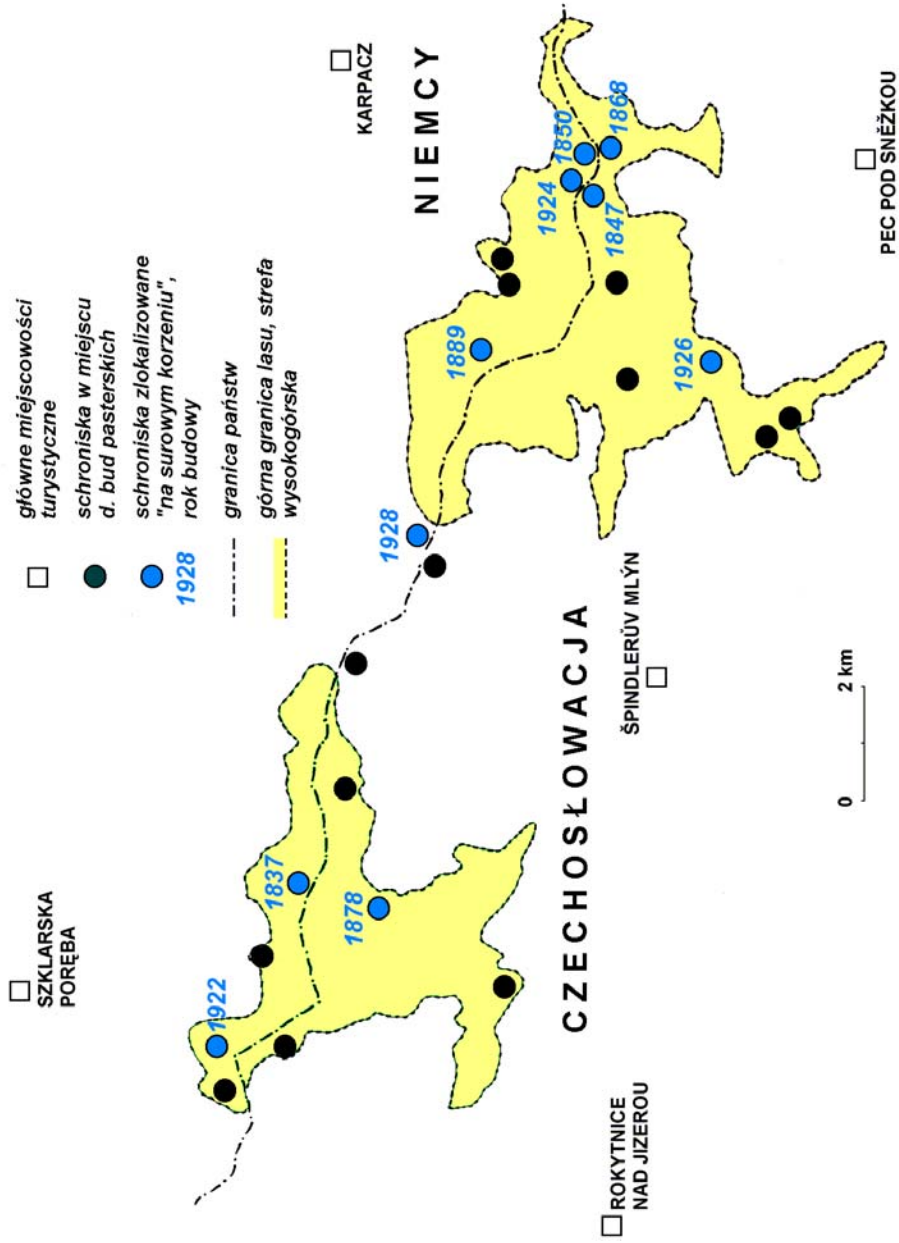
Warto w tym miejscu zauważyć, że rozwój funkcji turystycznej w przedzielonych granicą (do 1918 r. prusko-austriacką) Karkonoszach nie rozwijał się równomiernie. Pod względem intensywności ruchu i stopnia zagospodarowania turystycznego, prym wiodła strona pruska². Ta dysproporcja w zagospodarowaniu turystycznym między północną i południową stroną Karkonoszy stopniowo zanikała w wieku XX. Proces ten rozpoczął się po powstaniu roku 1918 r. Czechosłowacji – kraju, który w okresie międzywojennym stanowił jeden z najlepiej rozwiniętych w Europie – a dynamiki nabrał po II wojnie światowej. Karkonosze stały się najpopularniejszym regionem turystycznym Czechosłowacji, położonym stosunkowo blisko stołecznej Pragi i stanowiącym cel wycieczek dla jej mieszkańców.

Intensywny rozwój bazy turystycznej w Karkonoszach doprowadził do sytuacji, którą można określić jako przeinwestowanie. Pod koniec lat trzydziestych powyżej górnej granicy lasu znajdowały się 23 obiekty noclegowe. W tej liczbie 13 powstało w wyniku ewolucji wcześniejszych zabudowań gospodarczych (głównie bud pasterskich), pozostałe 10 zaś od podstaw zbudowano jako obiekty noclegowe (rys. 1). Charakterystyczna jest różnica w lokalizacji obu typów schronisk. O ile prawie wszystkie obiekty wywodzące się z dawnych bud pasterskich położone były przy górnej granicy lasu (lokalizując budy pasterskie wybierano miejsca w miarę zaciszne i z łatwym dostępem do drewna opałowego), to schroniska budowane od podstaw wznoszono w sercu gór, w miejscach stanowiących cele wędrówek turystów i cechujących się wybitnymi walorami widokowymi. Taka lokalizacja wiązała się jednak z silnym przekształcaniem krajobrazu oraz szczególną presją na środowisko.

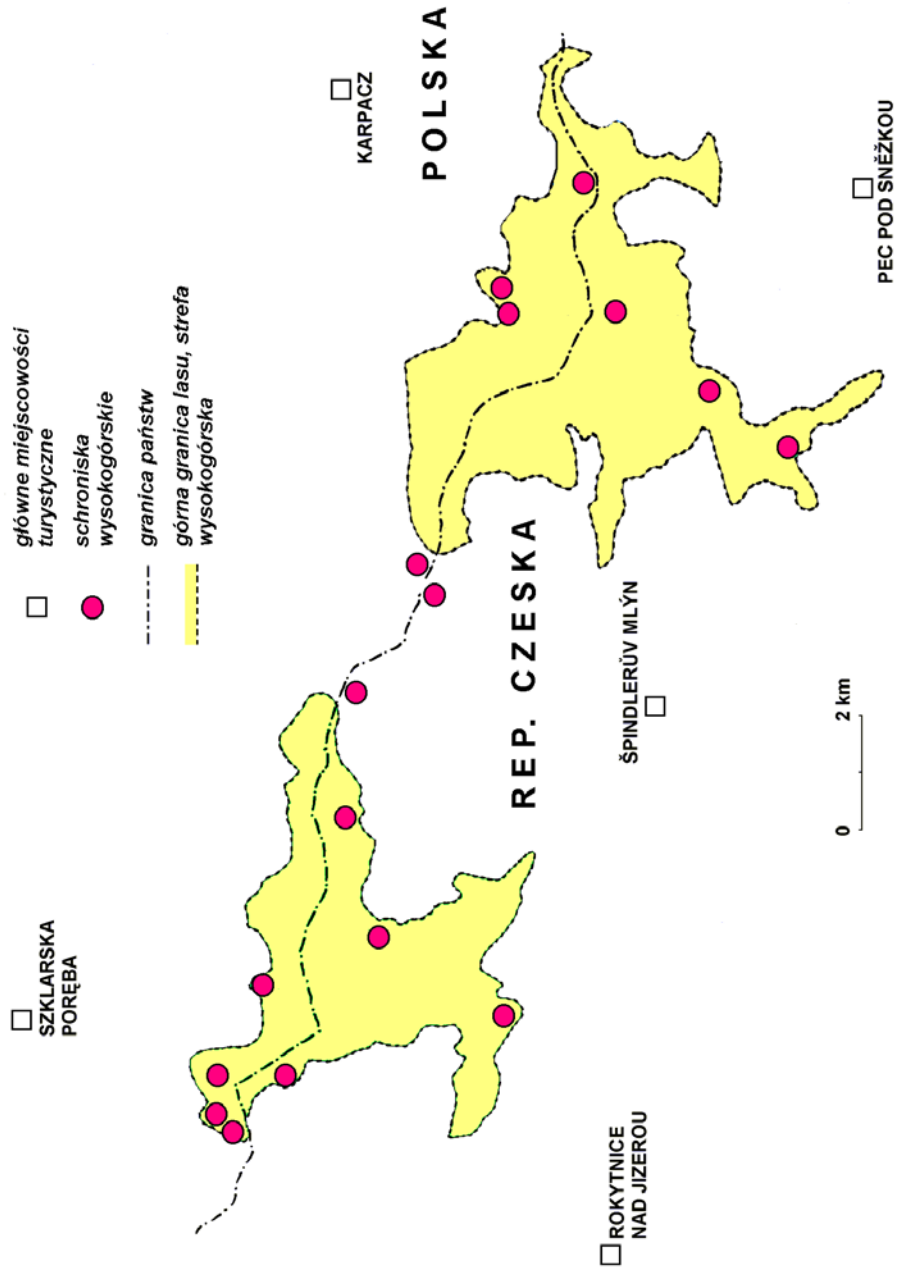
Nadmierny rozwój bazy noclegowej w najwyższych partiach Karkonoszy wyrażał się również budową dwóch lub nawet trzech obiektów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie. Sytuacja tak często miała miejsce przy granicy państwowej, gdzie po obu jej stronach powstawały konkurujące ze sobą obiekty, a tendencja ta nasiliła się szczególnie po powstaniu Czechosłowacji w 1918 roku, kiedy to konkurencja między obiektami oprócz aspektu ekonomicznego, zyskała dodatkowo wymiar polityczny i narodowościowy. Przypadki wzajemnego dublowania schronisk po niemieckiej i czeskiej stronie granicy występowały nie tylko w Karkonoszach, ale i innych pasmach górskich (Potocki 1998).

Intensywna rozbudowa bazy noclegowej w najwyższych partiach gór pociągnęła za sobą dalsze inwestycje. Zwiększająca się ilość turystów wymusiła przebudowę najbardziej uczęszczanych szlaków na drogi o szerokości kilku metrów. Część z nich przystosowano do ruchu kołowego, co – w dobie intensywnego rozwoju motoryzacji – dodatkowo ułatwiło dostęp na grzbiety Karkonoszy.

² W 1933 r. w sezonie letnim Szklarską Porębę odwiedziło 23 500 gości, podczas gdy Špindlerův Mlýn tylko 5123 (*Riesengebirge...*).

Rys. 1. Schroniska wysokogórskie w Karkonoszach. Stan z 1938 r.

Rys. 2. Schroniska wysokogórskie w Karkonoszach. Stan z 2005 r.

Dodatkowym czynnikiem, który w latach trzydziestych XX w. spowodował zwiększenie presji na środowisko była „militaryzacja” Karkonoszy. Zaostrzenie stosunków niemiecko-czechosłowackich spowodowało budowę obiektów mających służyć ochronie granicy. Po czeskiej stronie równoległe do linii granicznej wybudowano ciąg schronów bojowych, a na Złatým návrší w zachodnich Karkonoszach stanął kompleks budynków koszarowych. Ruch budowlany związany z wojskowymi inwestycjami wywołał znaczne zniszczenia roślinności. Dewastacja przyrody była tak widoczna, że stała się nawet przedmiotem interpelacji w czechosłowackim parlamencie (*Příroda...*). W tym samym czasie strażnice *Grenzschutu* stanęły też po stronie niemieckiej.

Wojskowe obiekty w momencie powstania nie miały rzecz jasna turystycznego znaczenia, w późniejszym czasie jednak niektóre z nich po utracie funkcji militarnej stały się obiektami noclegowymi. W ten sposób liczba obiektów w najwyższych partiach Karkonoszy jeszcze bardziej wzrosła. Względy wojskowe zadecydowały też o rozbudowie w czasie II wojny światowej Lučnej boudy – jednego z najstarszych schronisk karkonoskich, który stał się ośrodkiem szkoleniowym dla niemieckich jednostek przygotowywanych do walk na północy Europy.

OKRES PO 1945 ROKU

Punktem zwrotnym w historii Karkonoszy był rok 1945. Po zakończeniu II wojny światowej na mocy układu poczdamskiego Śląsk przyłączono do Polski, a zamieszkująca go ludność niemiecka została wysiedlona, ustępując miejsca osadnikom przybyłym z Polski centralnej i dawnych kresów wschodnich oddanych ZSRR. Wysiedleni zostali też Niemcy sudeccy, stanowiący do roku 1946 zdecydowaną większość mieszkańców czeskich Karkonoszy.

W okresie powojennym dalsza rozbudowa bazy noclegowej koncentrowała się głównie w obrębie miejscowości położonych w dolinach, natomiast w strefie wysokogórskiej liczba obiektów noclegowych ulegała stopniowemu zmniejszaniu. Przyczyny tej tendencji były wielorakie, przy czym za najważniejsze można uznać następujące czynniki:

- dewastacja obiektów, które bezpośrednio po wysiedleniu niemieckiej obsługi nie znalazły nowego gospodarza;
- daleko idące ograniczenia w ruchu turystycznym obowiązujące w polskiej strefie nadgranicznej (w tym *de facto* w całych Karkonoszach) w latach 1947-56, które zmniejszyły lub wręcz wyeliminowały turystyczną funkcję schronisk znajdujących się bezpośrednio przy granicy;
- pożary, po których część obiektów nie była odbudowywana;
- celowe ograniczanie wielkości bazy noclegowej funkcjonującej w najwyższych partiach gór ze względu na ich uciążliwość dla środowiska. Politykę taką

przyjęły dyrekcje parków narodowych utworzonych po obu stronach granicy (Karkonoski Park Narodowy w 1959 r., Krkonošský národní park w 1963 r.).

W efekcie na przestrzeni ostatniego półwiecza liczba schronisk i hoteli wysokogórskich w Karkonoszach zmalała do 17 (rys. 2). Niezależnie od wymienionych czynników trzeba jednak wskazać obiektywne przyczyny powodujące, że dalsze utrzymywanie tak licznych schronisk wysokogórskich stało się niecelowe.

W ciągu kilku ostatnich dziesięcioleci nastąpiła zasadnicza zmiana dominującego modelu turystyki. Stale rosła liczba turystów przyjeżdżających w góry własnymi samochodami. Dla tej grupy schroniska położone wysoko i w oddaleniu od ogólnodostępnych dróg publicznych stały się mało atrakcyjne jako miejsce noclegu. Budowa kolei linowych radykalnie ułatwiła nawet słabszym fizycznie turystom docieranie w najwyższe partie Karkonoszy bez konieczności nocowania w górach. Coraz bardziej też zwiększały się wymagania gości co do poziomu świadczonych usług (np. pokoje z łazienkami). Rosnącym wymaganiom o wiele łatwiej mogła sprostać baza położona w dolinach. W ten sposób popyt na noclegi w górskich schroniskach zaczął się kurczyć, a przy rosnących kosztach funkcjonowania ich utrzymanie stawało się coraz mniej opłacalne. Dotyczy to zwłaszcza wielkich obiektów z obszerną częścią hotelową położonych w trudno dostępnych miejscach i działających w ekstremalnych warunkach klimatycznych.

Trzeba też podkreślić znaczenie rosnących wymogów związanych z ochroną środowiska i to nie tylko w obrębie obszarów chronionych. Utylizacja odpadów, zapewnienie „ekologicznego” ogrzewania, oczyszczanie ścieków itp. działania będące obecnie standardem najbardziej podrażają funkcjonowanie pojedynczych obiektów zlokalizowanych poza obrębem miejscowości, a już zwłaszcza wysoko w górach, w surowych warunkach klimatycznych. W Karkonoszach problemy te z całą ostrością wystąpiły zwłaszcza w przypadku dwóch największych obiektów, tj. Lučnej boudy i Labskiej boudy. Charakterystyczne jest to, że przy budowie obu tych hoteli górskich nie liczone się z rachunkiem ekonomicznym. Pierwszy z nich bowiem – jak już wspomniano – budowany był jako wojskowa baza szkoleniowa, drugi zaś powstał w epoce centralnego planowania gospodarczego, gdy nie przewidywano, że znajdzie się on na własnym rozrachunku.

PODSUMOWANIE

Po etapie silnego nasycenia wysokogórskiej strefy Karkonoszy bazą noclegową, przybierającą cechy przeinwestowania, obecnie liczba obiektów w tej strefie się kurczy. Biorąc pod uwagę czynniki społeczne, ekonomiczne jak i względy ochrony środowiska, tendencję tę należy uznać za właściwą i godną popierania. Potrzeby większości współczesnych turystów lepiej zaspokajają obiekty położone w niższych partiach gór, w obrębie miejscowości, natomiast zmniejszanie antropopresji wywoływanej działalnością schronisk sprzyja skuteczniejszej ochronie przyrody realizowanej w parkach narodowych.

BIBLIOGRAFIA

- Kincel R. 1973: *Sarmaci na Śnieżce*, „Ossolineum”, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Lokvenc T. 1978: *Toulky krkonošskou minulostí*, Kruh, Hradec Králové.
- Mazurski K.R. 1998: *Ekologiczne aspekty obecności schronisk na terenie KPN*, [w:] *Geoekologiczne problemy Karkonoszy*, t. 2., Wyd. Arcus, Poznań, 279-284.
- Potocki J. 1998: *Geneza sieci schronisk w Sudetach*, Acta Univ. Wratisl. No 2017, Prace Inst. Geogr. Seria B, Geogr. Sp. i Ekon., t. XVI, 73-84.
- Potocki J. 2004: *Rozwój zagospodarowania turystycznego Sudetów od połowy XIX w. do II wojny światowej*, Plan, Jelenia Góra.
- Příroda Krkonošského národního parku* (praca zbiorowa p. red. J. Fanty), Statní zemědělské nakladatelství, Praha 1969.
- Riesengebirge mit Boberkatzbach-, Iser-, Lausitzer- und Waldenburger Gebirge*. Griebens Reiseführer. Bd. 18. 29 Aufl., Goldschmidt, Berlin (bez daty).
- Soukupová L., Kociánová M, Jeník J., Sekyra J. 1995, *Arctic-alpine in the Krkonoše, Sudetes*, Opera Corcontica 32.
- Steć T., Walczak W. 1962: *Karkonosze*, Sport i Turystyka, Warszawa.
- Štursa J. 2003: *Encyclopedia Corcontica*, Správa Krnap, Vrchlabí.

EVOLUTION OF NETWORK OF HIGH MOUNTAIN HUTS IN THE GIANT MOUNTAINS

SUMMARY

The Giant Mountains is a mountain range at the Polish-Czech frontier. This is one of the oldest touristic regions in Europe. The development of tourism in the Giant Mts. began in the second part of the 17th century what corresponds with the moment of building the st. Laurentius Chaple on the top of Mt. Śnieżka (the highest peak of the Giant Mts.). In the next centuries numerous factors favored the development of tourism. One of the most important elements was the strong extension of settlement in the mountains as an effect of intensive development of herding, which was the main economic activity in the 18th and 19th centuries. In that period there were about 2000 shepherd huts, called in German language “baude”, in the Giant Mts. A number of them were situated even in the high mountain zone above the line of woods. Those shepherd huts were used by the first tourists as shelters, many of them were later transformed into typical mountain tourist objects.

This process became very intense in the two last decades of the 19th century when the tourist movement increased to a mass scale.

In the 20th century high mountain shepherds completely disappeared. Some part of object was liquidated, while the other ones were transformed into tourist muntain huts and hotels. In the 19th century new tourist objects began to be built in the Giant Mts. Most of them were built in villages situated in the valleys, but this process occurred also in the highest parts of the mountains. As an effect, in the period of the most intensive development of the high mountain objects in the Giant Mts. there were on the wood line, in the subalpine and alpine zones 23 mountain huts and hotels. 13 of them were the former shepherd farms evolutionally transformed into tourist objects, while the other 10 were built at sight for tourist service. Such intense a development of the network of high mountain huts became a serious environmental problem. The Giant Mts. form an area with extraordinary natural values. Their high mountain zone is especially valuable and unique but it is very small – it includes area of only 16 km².

After the second World War previous tendencies turned away. New hotels and pensions were built in the valleys, while the number of tourist objects in the high mountain zone was decreasing. There were different reasons for this tendency. It seems that the most important ones were economical and environmantal aspects. The number of high mountain huts and hotels in subalpine and alpine zone in the last 60 years decreased from 23 to 16. This reduction can be valued as positive, as in the highest part of mountain there is not need for such a great accommodation offer. The decrease of the number of the users of high mountain hotels leads to a reduction of the anthropopressure and human impact to environment. Therefore, reducing the accomodation base in the subalpine and alpine zone is promoted by administrations of national parks existing in the Giant Mountains both on the Polish (since 1959) and the Czech (since 1963) sides.

Dr Jacek Potocki,
Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu,
Katedra Gospodarki Przestrzennej
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra
tel. 075/7538222
potocki@ae.jgora.pl